РАДЬ Т.М.
аспірантка кафедри кримінального
права, процесу
та криміналістики
*(Київський університет
інтелектуальної власності та права
Національного університету
«Одеська юридична академія»)*

УДК 343. 36.126
DOI https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.66

ТЕОРЕТИЧНІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ДОСЛІДЖЕННЯ РОДОВОГО ОБ'ЄКТА КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ ПОРУШЕННЯ ПРАВИЛ ЕКОЛОГІЧНОЇ БЕЗПЕКИ (СТ. 236 КК)

У статті досліджуються теоретичні та методологічні проблеми родового об'єкта кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки і є вагомими як для теорії кримінального права, так і для правозастосовної діяльності. Це зумовлено тим, що, починаючи дослідження родового об'єкта кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки, слід передусім визначити, що теоретичний пошук цієї проблеми – це те, на чому і ґрунтується вирішення задекларованого нами питання. У цій статті визначається необхідність теоретичного та методологічного дослідження родового об'єкта означеного кримінального правопорушення, передбаченого ст. 236 Кримінального кодексу України – (далі ст. 236 КК).

Авторка починає свій пошук із з'ясування теоретичних положень родового об'єкта, на який посягає і досліджуване діяння, поряд із низкою кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України. Для подальшого проведення дослідження авторка звертається до найбільш поширених у науці кримінального права концепцій об'єкта кримінальних правопорушень, щоб обрати ту з них концепцію об'єкта, яка буде найбільш сприятливою для цього пошуку.

З метою економії часу та об'єму статті авторка робить спробу узагальнити найбільш вдалі концепції об'єкта, зроблені вітчизняними науковцями. Тому в цій статті йдеться про публікації, що в тій чи іншій мірі, певним чином торкалися цієї наукової проблеми та до рівня її вирішення.

Метою статті є розкриття та вирішення теоретичних та методологічних проблем родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 236 КК.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що авторка пропонує власні підходи до вирішення теоретичних та методологічних проблем дослідження родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 236 КК та формулює власну дефініцію родового об'єкта означеного кримінального правопорушення.

Ключові слова: *кримінальне правопорушення, порушення, правила екологічної безпеки, проблеми, теоретичні та методологічні проблеми, дослідження, родовий об'єкт, концепція об'єкта кримінального правопорушення, класифікація об'єкта кримінального правопорушення.*

Rad T.M. Theoretical and methodological problems of studying the generic object of the criminal offence of violation of environmental safety rules (article 236 of the Criminal Code)

The article examines the theoretical and methodological issues of the generic object of the criminal offence of violation of environmental safety rules which are important both for the theory of criminal law and for law enforcement. This is due to the fact that when starting the study of the generic object of the criminal offence of violation of environmental safety rules, it should be first of all determined that the theoretical search for this problem is what the solution to the issue we have declared is based on. This article identifies the need for a theoretical and methodological study of the generic object of the criminal offence under Article 236 of the Criminal Code of Ukraine (hereinafter – Article 236 of the CC).

The author begins her search by clarifying the theoretical provisions of the generic object which is encroached upon by the act under study, along with a number of criminal offences provided for in Section VIII of the Special Part of the Criminal Code of Ukraine. For further research, the author refers to the most common concepts of the object of criminal offences in the science of criminal law, and then chooses the concept of the object which will be most favourable for this search.

In order to save time and space, the author attempts to summarise the most successful concepts of the object developed by domestic scholars. Therefore, this article refers to publications that, to one degree or another, in some way touched upon this scientific problem and to the level of its solution.

The purpose of the article is to reveal and resolve the theoretical and methodological issues of the generic object of a criminal offence under Article 236 of the CC.

The scientific novelty of the work is that the author proposes her own approaches to solving the theoretical and methodological problems of studying the generic object of a criminal offence under Article 236 of the CC and formulates her own definition of the generic object of this criminal offence.

Key words: *criminal offence, violation, environmental safety rules, problems, theoretical and methodological issues, research, generic object, concept of the object of criminal offence, classification of the object of criminal offence.*

Постановка проблеми. Питання, що стосуються родового об'єкта кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України), мають істотне значення для теорії кримінального права та правозастосовної діяльності а також зокрема для сфери кримінальних правопорушень проти довкілля.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемами родового об'єкта кримінального правопорушення, передбаченого ст. 236 КК України на фрагментарному рівні займалися такі вчені, як: П.П. Андрушко, М.І. Бажанов, С.Б. Гавриш, В.К. Грищук, Н.О. Гуторова, М.Й. Коржанський, Б.О. Кирись, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, П.С. Матишевський, В.О. Навроцький, М.І. Панов, А.В. Савченко, В.Я. Тацій, Є.В. Фесенко, Ю.Л. Шевцова та ін. Проте, до цього часу ці питання не знайшли свого належного вирішення.

Формулювання цілі статті. Цілі дослідження цієї статті можна визначити як такі:

– дослідити родовий об'єкт кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України);

– провести критичний аналіз існуючих поглядів на родовий об'єкт кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК України).

Викладення основного матеріалу. У законодавстві про кримінальну відповідальність на теренах України до 2001 року були відсутні кримінально-правові норми про відповідальність за порушення правил екологічної безпеки (ст. 236 КК) [1, с. 88]. Тому в теорії кримінального права і правозастосовній діяльності не склалося єдиного підходу

до визначення родового і безпосереднього об'єктів кримінального правопорушення, яке нами розглядається. Таке становище, що на даний час склалося, зумовлює нас дослідити родовий об'єкт кримінального правопорушення проти навколишнього природного середовища, на який також посягає і діяння, передбачене ст. 236 КК. У цьому контексті слід погодитися з думкою В.К. Матвійчука, що «проблема об'єкта злочинів проти навколишнього природного середовища – одна з основних у науці кримінального права, від її вирішення залежить визначення суті злочинів, що посягають на навколишнє природне середовище, їх правильна кваліфікація і відмежування від суспільно-небезпечних діянь. Із вирішенням цієї проблеми нерозривно пов'язано питання побудови та вдосконалення системи «злочинів проти навколишнього природного середовища» [1, с. 129]. Також у цьому сенсі важливо сприйняти твердження професора М.І. Панова, що «аналіз злочину, з точки зору системного підходу, встановлення його змісту, структурних і деталізуючих одиниць, виділення відповідних елементів і ознак складу є основою формування конкретного складу злочину (у нашому випадку кримінального правопорушення порушення правил екологічної безпеки), описаного і закріпленого в певній статті Особливої частини як юридичної конструкції, оскільки елементи і ознаки останніх конструюються і закріплюються як логіко- юридичні моделі не самі по собі, не довільно, а на підставі аналогічних структурних одиниць злочину певного виду як системного утворення…» [2, с. 14].

Звертаючи увагу на традиційний підхід, що склався в науці кримінального права України, почнемо наше дослідження із з'ясування теоретичних положень родового об'єкта, на який посягає і досліджуване нами діяння, поряд із низкою кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК України. Він же на наше переконання, слугує відправним критерієм кваліфікації цього кримінального правопорушення. Цей посил знаходить підтвердження в юридичній літературі, де зазначається, що «кожний злочин посягає на певний об'єкт, завдає йому істотної шкоди або ставить під загрозу завдання такої шкоди ці суспільні відносини» [3, с. 52].

Таким чином, сприймаючи зазначені нами вище положення як базові, безумовно слід погодитися з думкою, яка має місце в юридичній літературі, що «будь-яке злочинне діяння неможливе без об'єкта, проти якого воно спрямоване» [4, с. 109].

Для подальшого проведення дослідження, на наше переконання необхідно звернутися до найбільш поширених у науці кримінального права концепцій об'єкта кримінальних правопорушень, щоб обрати ту з них концепцію об'єкта, яка буде найбільш сприятливою для нашого дослідження. Окремо їх аналізувати не будемо, а лише звернемося до їх узагальнень. На наше переконання найбільш вдалим та обґрунтованим є узагальнення більш поширених в теорії кримінального права концепцій об'єкта, яке зроблене професором В.К. Грищуком та має наступне формулювання: «об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом суспільні відносини (В.Я. Тацій, М.Й. Коржанський, М.І. Бажанов, А.В. Савченко, Б.О. Кирись, В.К. Матвійчук, В.О. Навроцький, Н.О. Гуторова, Ю.Л. Шевцова та ін.); 2) об'єкт злочину – це соціальні блага (цінності), що охороняються кримінальним законом (П.С. Матишевський, Є.В. Фесенко та ін.); 3) об'єкт злочину – людина незалежно від віку, розумового розвитку, соціального статусу тощо (Г.П. Новосьолов); 4) об'єкт злочину – окремі особи або багато осіб (П.Я. Козаченко, З.А. Незнамова); 5) об'єкт злочину – охоронювані кримінальним законом соціально-значущі цінності, інтереси, блага (А.В. Пашковська); 6) об'єкт злочину – суспільні відносини, які є відповідним порядком, встановленим приписами правових норм, а також соціальні блага (Г.В. Чеботарьова); 7) об'єкт злочину двоякий – соціальна оболонка є завжди першим об'єктом, а всі інші об'єкти перебувають у середині цієї оболонки (В.М. Трубніков); 8) об'єкт злочину – охоронюваний кримінальним законом порядок суспільних відносин (О.М. Костенко, П.П. Андрушко, А.В. Ландіна); 9) об'єкт злочину – особливо цінні суспільні відносини, які охороняються кримінальним законом» [5, с. 166]. Крім того, як стверджує В.К. Грищук, що «в теорії кримінального права існують ще й інші сучасні концепції поняття «об'єкт злочину», зокрема С.Я. Лихова стверджує, що «об'єктом злочину є правовідносини» [6, с. 79]. Натомість, С.Б. Гавриш

наполягає на тому, що на його переконання «концепцією об'єкта злочину є правове благо» [7, с. 78].

До найбільш поширених концепцій у науці кримінального права України відноситься концепція об'єкта кримінального правопорушення, за якою об'єктом визнаються суспільні відносини, на які посягає те чи інше злочинне діяння, якої й ми дотримуємося. Маючи таке уподобання, ми не будемо характеризувати концепцію об'єкта, оскільки це має бути предметом окремого наукового пошуку. У науці кримінального права об'єкти кримінальних правопорушень поділяються на кілька видів залежно від різних критеріїв. У цьому сенсі слід сприймати позицію М.І. Панова, що «існує класифікація об'єктів злочинів «за вертикаллю», що заснована на співвідношенні філософських категорій загального, особливого та одиничного. За цією триступеневою класифікацією виділяють три види об'єктів злочину – загальний, родовий і безпосередній» [8, с. 627]. Так, в юридичній літературі існує думка, що «під загальним об'єктом злочину розуміють усю сукупність суспільних відносин, які поставлені під охорону КК України» [9, с. 90]. Натомість родовим об'єктом кримінального правопорушення варто розуміти об'єкт, що охоплює певне коло тотожних або однорідних за своєю соціально-політичною та економічною сутністю суспільних відносин, які тому й охороняються єдиним комплексом взаємопов'язаних кримінально-правових норм [9, с. 90]. У той же час важливо погодитися з думкою яка має місце в юридичній літературі, що «під безпосереднім об'єктом злочину розуміють ті охоронювані законом конкретні суспільні відносини, яким заподіюється істотна шкода суспільно небезпечним діянням, що підпадає під ознаки конкретного складу злочину [10, с. 60]».

Слід сприйняти твердження, яке має місце в юридичній літературі, що «поділ на загальний, родовий і безпосередній об'єкти передбачає уточнення питання – проти яких саме суспільних відносин передусім спрямоване те чи інше злочинне посягання і, відповідно, яким саме суспільним відносинам воно заподіює або може заподіяти істотну шкоду» [9, с. 89-90]. Тому основою такої класифікації суспільних відносин визнається та або інша сфера життєдіяльності суспільства чи держави [11, с. 60].

Акцентуємо увагу на тому, що «класифікація «по горизонталі» здійснюється на рівні безпосереднього об'єкта. Тут виділяють три види об'єктів: основний безпосередній об'єкт; додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт і факультативний безпосередній об'єкт [9, с. 91]. Так, слід сприйняти думку, яка має місце в юридичній літературі, що «під додатковим обов'язковим безпосереднім об'єктом є суспільні відносини, яким заподіюється або стосовно яких виникає загроза заподіяння істотної шкоди поряд з основним об'єктом злочину…, оскільки він разом з основним об'єктом визначає сутність злочину. Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт є обов'язковою умовою кримінальної відповідальності за двооб'єктні або багатооб'єктні злочини. Додатковий обов'язковий безпосередній об'єкт вказується в кримінально-правовій нормі разом з основним безпосереднім об'єктом» [9, с. 91-92]. Натомість варто погодитися з думкою, яка має місце в існуючих публікаціях, що «під додатковим… факультативним об'єктом злочину розуміють ті суспільні відносини, яким при вчинені злочину в певному випадку заподіюється шкода, а в іншому ні…» [9, с. 92].

Маючи зазначені нами вище теоретичні підходи стосовно об'єкта кримінального правопорушення, перейдемо до з'ясування родового об'єкта діяння, на який також посягає кримінальне правопорушення, передбачене ст. 236 КК.

З приводу родового об'єкта кримінальних правопорушень, що посягають на відносини в сфері навколишнього природного середовища і, зокрема, передбаченого ст. 236 КК, є наступні погляди: 1) С.Б. Гавриш заявляє, що «родовим об'єктом цього злочину є блага, що охороняються кримінальним правом, і сама природа, природні об'єкти, екологічна безпека як особливо важливі і неперехідні цінності» [7, с. 11-12]; 2) В.Я. Тацій переконував, що «родовим об'єктом тут є природоохоронні відносини, спрямовані на захист навколишнього природного середовища людини, його покращення й оздоровлення, а також наукове обґрунтування, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, збереження нормального екологічного стану біосфери» [12, с. 286]; 3) Г.З. Корчева наполягає на тому, що

«родовим об'єктом цього злочину є суспільні відносини, які проявляються у використанні, збереженні і покращенні природного середовища в інтересах соціалістичного суспільства, куди входять і охорона радянського народного господарства, порядок управління, громадська безпека та інше в ролі складових, додаткових об'єктів» [13, с. 6-7]; 4) О.О. Дудоров та В.М. Комарницький пропонують «під родовим об'єктом злочинів проти довкілля … визнати такий стан навколишнього природного середовища та його окремих компонентів, за якого відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери» [14, с. 355-356]; 5) В.К. Матвійчук заявляє, що «родовим об'єктом злочинів проти навколишнього природного середовища слід розуміти відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина, (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище» [1, с. 6-7]; 6) І.В. Берднік стверджує, що «стосовно родового об'єкта злочину проти довкілля в науці кримінального права існують два підходи. Перший підхід будується на тому, що родовий об'єкт розділу VIII «Злочини проти довкілля» є однооб'єктним. Другий підхід базується на двооб'єктності родового об'єкта злочинів проти довкілля» [15, с. 109-110]. Так, А.М. Шульга та В.К. Матвійчук наполягають на тому, що «представники першого підходу родовим об'єктом злочинів проти довкілля визнають суспільні відносини, що забезпечують безпечне для існування навколишнє природне середовище, його охорону, раціональне використання; стан навколишнього природного середовища та його окремих чинників, за яких відсутня небезпека для життя і здоров'я людей, забезпечується охорона, раціональне використання і відтворення природних ресурсів, дотримується належний екологічний стан біосфери» [15, с. 105; 16, с. 69-99; 17, с. 270] Натомість, представники другого підходу під родовим об'єктом, за запевненням І.В. Берднік «розуміють подвійну природу суспільних відносин у сфері охорони, використання, збереження і відтворення природних ресурсів та суспільні відносини у сфері забезпечення екологічної безпеки» [15, с. 110]. Прихильниками цього напряму слід вважати В.П. Самохіна [18, с. 85] та С.Б. Гавриша [7, с. 169]; 7) На думку Т.В. Корнякової, яка переконує, що «віднесення норм про кримінальну відповідальність за злочини у сфері довкілля до розділу VIII «Злочини проти довкілля» з огляду на формування розділів особливої частини КК за ознаками родового об'єкта, свідчить про те, що саме довкілля, навколишнє природне середовище є родовим об'єктом цих злочинів» [19, с. 125].

Аналіз існуючих поглядів на родовий об'єкт кримінальних правопорушень, передбачених розділом VII Особливої частини КК України, в тому числі і діяння, зазначеного в ст. 236 КК, яке посягає на цей же родовий об'єкт, дає можливість стверджувати, що прихильниками першої точки зору, зокрема С.Б. Гавриш, ототожнюють об'єкт цих кримінальних правопорушень з різними правовими благами, це також суперечить концепції об'єкта суспільних відносин. Крім того, це визначення не враховує структури родового об'єкта цих кримінальних правопорушень. Більш сприйнятливим є визначення родового об'єкта цих кримінальних правопорушень, що запропонував В.Я. Тацій (автор другої точки зору), але і його визначення потребує уточнення, оскільки воно має бути спрямоване на охорону тільки позитивних суспільних відносин. У той же час, потребує належного упорядкування позиція авторки третьої точки зору, зокрема, Г.З. Корчевої, оскільки її визначення є набором значної кількості не зв'язаних між собою відносин.

Слід звернути увагу на те, що спроба формулювання однооб'єктності і двооб'єктності розуміння родового об'єкта кримінальних правопорушень (авторство І.В. Берднік) співпадає з класифікацією кримінальних правопорушень проти довкілля, а не зі структурою такого родового об'єкта. У той же час І.В. Берднік робить спробу об'єднати різних авторів з різними формулюваннями родового об'єкта кримінальних правопорушень під ці два підходи. Також визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII «Кримінальні правопорушення проти довкілля» співпадає з предметом кримінальних

правопорушень, що суперечить концепції об'єкта як суспільних відносин. Тому нами сприймається визначення родового об'єкта кримінальних правопорушень, передбачених розділом VIII Особливої частини КК, запропоноване автором п'ятої точки зору – В.К. Матвійчуком, оскільки воно побудоване на аналізі структури відносин та на класифікації цих кримінальних правопорушень [1, с. 1-511].

Висновки. Під родовим об'єктом кримінальних правопорушень проти навколишнього природного середовища, зокрема і діяння, передбаченого ст. 236 КК, слід розуміти відносини з приводу умов, що забезпечують існування багатофункціональної збалансованої єдиної системи, до якої належить і людина, (що утворює навколишнє природне середовище), її охорону, раціональне використання, оздоровлення і відтворення такої системи для теперішніх та майбутніх поколінь, яка гарантуватиме безпечне для життя і здоров'я навколишнє природне середовище.

Список використаних джерел

1. Матвійчук В.К Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища: проблеми законодавства, теорії та практики: дис. д-ра юрид. наук: спеціальність 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Київ ВНЗ «Національна академія управління». 2008. 511 с.

2. Панов М. Об'єкт і система злочинів у сфері господарської діяльності. Юридична Україна. 2010 № 5. С. 13–19.

3. Матвійчук В.К., Присяжний В.М. Забруднення, засмічення та виснаження водних об'єктів : відповідальність, досудове і судове слідство та запобігання : [монографія]. Київ: КНТ, 2007. 272 с.

4. Панов М.М. Кримінальна відповідальність за незаконні дії з документами на переказ, платіжними картками та іншими засобами доступу до банківських рахунків: [монографія] / Наук. ред. д-р юрид. наук, професор, акад. АПрН України В.І. Борисов . Харків : Право, 2009. 184 с.

5. Грищук В.К. Кримінальне право України : Загальна частина [навч. посібник для студентів юрид. фак. вищ. навч. закл.]. Київ : Ін Юре, 2006. 586 с.

6. Лихова С.Я. Злочини у сфері реалізації громадянських, політичних та соціальних прав і свобод людини і громадянина (Розділ V Особлива частина КК України) : [монографія]. Київ : Видавничо-поліграфічний центр «Київський Університет», 2006. 573 с.

7. Гавриш С.Б. Кримінально-правова охорона довкілля в Україні. Проблеми теорії, застосування і розвитку кримінального законодавства. Київ 2002. 635 с.

8. Панов М.І. Об'єкт злочину. Велика юридична енциклопедія : У 20 т. Т.17 Кримінальне право/ Редкол. : В.Я. Тацій (голова), В.І. Борисов (заст. голови) та ін. : Нац. акд прав. наук України; Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. Харків : Право, 2016. С. 627–631

9. Кримінальне право України. Загальна частина. Практикум : Навч. посібник (Ю.В. Нікітін, В.А. Мисливий, В.К. Матвійчук та ін.; за заг. ред. В.В. Топчія, Е.В. Катеренчук, Г.В. Дідківської. Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 932 с.

10. Кримінальне право України. Загальна частина : Практикум : Навчальний посібник / І.П. Козаченко, О.М. Костенко, В.К. Матвійчук, та ін. К.: КНТ, 2006. 432 с.

11. Гавриш С.Б. Основні питання відповідальності за злочин проти природного середовища : (проблеми теорії та розвитку кримінального законодавства України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук; спец. 12.00.08 – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Харків, 1994. 42 с.

12. Тацій В.Я. Злочини проти природних багатств СРСР. Кримінальне право УРСР: Особлива частина : Підручник / За ред. М.І. Бажанова та ін.К.: Вища школа. Головне вид-во, 1989. С. 285–305.

13. Корчева Г.З. Кримінально-правова охорона природи в УРСР : Навчальний посібник. Харків : Вища школа, 1975. 83 с.

14. Дудоров О.О., Комарницький В.М., Каменський Д.В. Злочини проти довкілля. Кримінальне право (Особлива частина) : [підручник] ; за ред. О.О. Дудорова, Є.О. Письменського. [2-ге вид.]. Київ : «ВД» «Декор», 2013. С. 355–393.

15. Берднік І.В. Кримінально-правова охорона водних ресурсів : Дис. … док. юрид. наук ; спец. 12.00.08. – кримінальне право та кримінологія; кримінально-виконавче право. Чернігів 2020. 612 с.

16. Шульга А.М. Злочини проти довкілля. Питання кваліфікації : Науково-практичне видання. Х. : НікаНова, 2012. 192 с.

17. Матвійчук В.К. Кримінально-правова охорона навколишнього природного середовища (кримінально-правове та кримінологічне дослідження): Монографія. Київ : Азимут – Україна, 2005. 464 с.

18. Самохін В.П. Злочини проти довкілля : проблеми визначення родового об'єкта. *Вісник* Академії адвокатури України. 2011 № 1. С. 84–88.

19. Корнякова Т.В. Об'єкт посягання та система злочинів у сфері навколишнього природного середовища. *Право України*. № 2. С. 121–134.